

Поддєрьогін А.М.,

кандидат економічних наук, професор,
завідувач кафедри фінансів підприємств
ДВНЗ “Київський національний
економічний університет
імені Вадима Гетьмана”

Черненко В.К.,

аспірант кафедри фінансів підприємств
ДВНЗ “Київський національний
економічний університет
імені Вадима Гетьмана”

КОРПОРАТИВНЕ ПОДАТКОВЕ ПЛАНУВАННЯ У ФІНАНСОВОМУ УПРАВЛІННІ ПІДПРИЄМСТВОМ

Розглянуто теоретичні і практичні аспекти реалізації податкового планування на підприємстві та оптимізації податкових платежів.

The authors consider theoretical and practical aspects of tax planning realization on a micro level. Also the ways for tax payment optimization are offered.

Ключові слова: корпоративне податкове планування, оптимізація податкових платежів, принципи й методи податкового планування, етапи реалізації податкового планування.

Становлення й розвиток вітчизняної податкової системи свідчать про її важливу роль у формуванні та розподілі фінансових ресурсів держави. Система оподаткування має також стимулювати функціонування й ділову активність підприємницьких структур, тобто ту ланку господарської діяльності, де створюється фінансовий потенціал країни. Втім, надмірне податкове навантаження на виробників через мінливість умов господарювання, гостру потребу в наповненні бюджету, нестабільність і громіздкість податкового законодавства, а також недосконалість податкової системи негативно позначаються на діяльності суб'єктів господарювання. Підприємці змушені відмовлятися від легальних методів господарювання та ухилятися від сплати податків. За таких обставин вітчизняним підприємствам не обійтися без податкового планування.

У нинішніх умовах стабільне функціонування підприємства значною мірою залежить від правильного вибору його податкової політики, оскільки податки становлять істотну частину його витрат. Сучасний стан оподаткування в Україні, досліджений провідними вітчизняними фахівцями Т.І. Єфименко, Ю.Б. Івановим, В.В. Карповою, А.Я. Кізімою, Т.О. Кравченко, А.І. Крисоватим, Л.М. Ксенко, А.М. Соколовською, свідчить про надмірність і нерівномірність розподілу податкового навантаження, що призводить до зростання тіньового сектору економіки. Вплив податків на формування цін, нерівнозначність конкурентних умов господарювання, збільшення частки збиткових підприємств та їх податкової заборгованості перед бюджетом — усе це зумовлює диспропорційність економіки України.

Одним зі способів нівелювання негативного впливу цих факторів на фінансовий стан підприємств і економіку держави в цілому є вибір ефективної податкової політики підприємства. За високого рівня податкового навантаження це допоможе витримати нерівнозначні умови конкуренції, підвищити життєздатність підприємства та забезпечити необхідний рівень податкових надходжень до державного бюджету.

Податкова політика підприємства залежить від багатьох факторів, у т. ч. від державної податкової політики, яка істотно впливає на рівень податкового навантаження. Під податковою політикою підприємства розуміють систему заходів, що проводяться ним у сфері податкового обліку, нарахування і сплати податкових платежів, податкового планування. Ефективність сучасного бізнесу визначається не тільки рентабельністю, а й обсягами витрат на його ведення. Податкове планування дає змогу знизити витрати на сплату податків на основі оптимізації податкових платежів. Через нестабільність і недосконалість податкового законодавства України на шляху створення успішного бізнесу постає ряд проблем і перепон. Більшість зарубіжних компаній у подібній ситуації використовують ефективний метод зниження податкових виплат — оптимізацію податків. Оскільки з оподаткуванням пов'язана виробнича, фінансова, господарська діяльність підприємства на всіх етапах (від прийняття рішення про його створення до його повної ліквідації), податкове планування є невід'ємною частиною системи фінансового управління на підприємстві.

Слід зауважити, що при визначенні податкового планування застосовується два концептуальних підходи. Відповідно до першого під податковим плануванням розуміють процес планування підприємством податкових платежів на майбутній період. При цьому такий процес розглядається як найважливіший етап розробки податкової політики підприємства, спрямованої на визначення планових сум його податкових платежів у майбутньому періоді та розробку графіків їх сплати. Аналогічне визначення дає А. Єлісєєв¹. Другий підхід передбачає зосередження уваги на такій складовій податкового планування на підприємстві, як податкова оптимізація.

На нашу думку, податкове планування доцільно розглядати як сукупність методів, прийомів і способів, котрі дають змогу, виходячи з податкового законодавства, зменшити податкові зобов'язання юридичної чи фізичної особи. Д. Винокуров відносить до податкового планування “довгострокову податкову оптимізацію, що полягає в застосуванні відповідних способів і прийомів, які дають змогу зменшити податкові платежі у процесі всієї діяльності”². Ми доходимо висновку, що більшість авторів вважають кінцевою метою податкового планування не мінімізацію, а оптимізацію податкових платежів. При цьому податкове планування має здійснюватися

¹ Єлісєєв А., Загородній А. Податкове планування та планування податкових платежів // Податкове планування. — 2001. — № 1. — С. 7, 8.

² Винокуров Д. Оптимизация налогов: практический аспект // Налоги и бухгалтерский учет. — 2002. — № 5. — С. 5.

системно, з урахуванням впливу заходів щодо оптимізації платежів на фінансовий стан підприємства.

А. Поршнев визначає поняття податкового планування як “процес попереднього розгляду й оцінки рішень у сфері фінансово-господарської діяльності організації з урахуванням величини можливих податкових платежів та забезпечення вибору з них найкращих рішень із позиції загальних цільових установок організації”³. О. Вилкова і М. Романовський наводять близьке за змістом визначення: “Податкове планування на рівні суб’єкта господарської діяльності — це невід’ємна частина управління його фінансово-господарською діяльністю в рамках єдиної стратегії його економічного розвитку, що являє собою процес системного використання оптимальних законних податкових способів і методів для встановлення бажаного майбутнього фінансового стану об’єкта в умовах обмеженості ресурсів і можливості їх альтернативного використання”⁴.

Беручи до уваги цільову спрямованість податкового планування на оптимізацію податкових платежів, слід погодитися з позицією А. Єлісеєва й А. Загороднього, що перший концептуальний підхід визначає поняття планування податків, а другий — податкового планування. Під першим розуміємо бюджетування податків, а під другим — оптимізацію податкових платежів⁵.

Л. Усенко під податковим плануванням на мікрорівні розуміє цілеспрямовану діяльність суб’єкта підприємницької діяльності, яка здійснюється з допомогою сукупних планових дій, об’єднаних у єдину систему, та передбачає вибір оптимальних варіантів фінансово-господарської діяльності⁶.

О. Білоіван має дещо інший погляд та визначає поняття податкового планування як комплекс науково обґрунтованих і практично доцільних організаційно-економічних заходів платників податків, спрямованих на максимальне зменшення ризиків, пов’язаних із оподаткуванням господарської діяльності підприємства⁷.

Звернувшись до Сучасного тлумачного податкового словника, знаходимо досить демократичне, на наш погляд, визначення досліджуваного поняття: “це вибір платником податків найбільш вигідної законної схеми оподаткування з усіх можливих у конкурентних господарських умовах”⁸.

В іноземних публікаціях Л. Джаяні, М. Фава, Е. Манзо, Дж. Зіззо податковим плануванням зазвичай називають особливу організацію діяльності платника

³ Поршнев А.Г. и др. Налоговый менеджмент: Учеб. / А.Г. Поршнев, Д.Г. Черник, Б.И. Замятин, Е.А. Кирова, В.П. Морозов, Н.А. Нестерова, Ю.Д. Шмелев, И.Д. Черник; под ред. А.Г. Поршнева. — М.: ИНФРА-М, 2003. — С. 120.

⁴ Вилкова Е., Романовский М. Налоговое планирование. — СПб.: Питер, 2004. — С. 93.

⁵ Єлісеєв А., Загородній А. Знач. праця.

⁶ Усенко Л.М. Методика вдосконалення податкового планування на підприємстві // Держава та регіони. Сер.: Економіка та підприємство. — 2006. — № 5. — С. 418.

⁷ Білоіван О.В. Податкове планування підприємницької діяльності // Економіка та підприємство. — 2006. — № 5. — С. 339.

⁸ Современный толковый налоговый словарь / Сост. А.В. Началов. — М., 2006. — С. 99.

податків із метою оптимізації його податкових зобов'язань протягом тривалого часу у способи, не пов'язані з порушенням чинного законодавства⁹.

Заслугує на увагу тлумачення податкового планування Ю. Оніщика: “організація підприємницької діяльності платника податку найбільш оптимальним з податкової точки зору способом, а також розроблення та застосування спеціальних методів і прийомів, що дозволяють оптимізувати податкові обов'язки підприємства правомірними способами та засобами”¹⁰. Дане визначення податкового планування є досить прозорим і зрозумілим. Автор чітко розмежує складові податкового планування. Податкову оптимізацію він розглядає як основну його складову, а мінімізацію платежів — як один із варіантів податкової оптимізації, застосування котрого можливе тільки в певних межах та за обов'язкового дотримання інших основних умов. Отже, мінімізація та оптимізація оподаткування — це не одне й те саме. Якщо податкова мінімізація — максимальне зниження всіх податків, то податкова оптимізація — процес, пов'язаний із досягненням певних пропорцій у діяльності господарюючих суб'єктів щодо сплати податків.

Проведений аналіз дає підстави для висновку, що планування податків і податкове планування є різними формами реалізації податкової політики підприємства, при цьому планування податків доцільно розглядати як їх бюджетування. Податкове планування на мікрорівні можна визначити як систему заходів підприємства, спрямованих на максимальне використання можливостей чинного законодавства з метою законної оптимізації податкових платежів.

Деякі фахівці прирівнюють заходи щодо законної оптимізації податкових платежів до ухилення від сплати податків¹¹. Утім, ототожнення цих понять уявляється не лише некоректним, а й абсолютно неприпустимим. Податкове планування й ухилення від сплати податків чітко розмежовуються за критерієм законності. Взагалі використовується три поняття: 1) ухилення від сплати податків (*tax evasion*), під яким мається на увазі незаконне використання підприємством чи фізичною особою податкових пільг, несвоєчасна сплата податків, приховування доходів, ненадання або несвоєчасне надання документів, потрібних для своєчасного обчислення і сплати податків; 2) обхід податків (*tax avoidance*), за якого підприємство чи фізична особа не є платником, або його діяльність не підлягає оподаткуванню, або його доходи не обкладаються податками; підприємство при цьому

⁹ Fava M. La deducibilita degli interessi passivi // *Mister fisco*. — 2009. — № 3. — P. 1—16; Manzo E. Imposta sul reddito delle societa // *Manuale breve diritto*. — 2008. — № 4. — P. 1—18; Gaiani L. Finanziaria 2008 e pianificazione fiscale delle imprese // *Bilancio&Reddito d'impresa*. — 2008. — № 1. — P. 35—39; Zizzo G. La pianificazione fiscale e l'elusione // *Mister fisco*. — 2008. — № 2. — P. 1—21.

¹⁰ Оніщик Ю. Податкове планування — право організації-платника податку при виконанні податкових обов'язків // *Підприємство, господарство і право*. — 2007. — № 9. — С. 159.

¹¹ Апель А., Гунько В., Соколов И. Обналичивание и офшорный бизнес в схемах. — Спб.: Питер, 2002. — 206 с.; Лысенко В.В. Расследование уклонений от уплаты налогов, совершенных должностными лицами предприятий, организаций, учреждений. — Х.: Фирма “Консул”, 1997. — 192 с.; Тупанческу Н.Р. Уклонение от уплаты налогов в сравнительном праве / Под ред. В.С. Комиссарова. — М.: ЮНИТИ-ДАНА; Закон и право, 2001. — 246 с.

може використовувати такі незаконні способи, як відсутність реєстрації обліку об'єктів оподаткування; 3) податкове планування (*tax planning*) — активна податкова політика, що проводиться юридичними й фізичними особами та спрямована на мінімізацію негативного впливу оподаткування методами, які не суперечать законодавству.

Ю. Іванов виділяє такі основні критерії розмежування податкового планування та ухилення від сплати податків (табл.)¹². За формальними ознаками ухилення від сплати податків можна було б вважати однією з форм реалізації податкової політики, втім, це уявляється некоректним, оскільки використання незаконних заходів може призвести до припинення діяльності підприємства.

Таблиця. Основні критерії відмінності податкового планування та ухилення від сплати податків

Критерій	Податкове планування	Ухилення від сплати податків
Статус сторін угоди	Юридична або фізична особа зареєстрована в органах державної реєстрації та ДПІ	Юридична або фізична особа не зареєстрована в органах державної реєстрації або ДПІ
Напрямок угоди	Угода фактично спрямована на досягнення передбачених нею результатів	Угода фактично не спрямована на досягнення передбачених нею результатів (фіктивна (уявна) або удавана угода)
Податкові наслідки за результатами угоди	За результатами угоди здійснюється зниження податкових платежів відповідно до законодавства	За результатами угоди здійснюється незаконне зниження податкових платежів

Слід звернути увагу на те, що система податкового планування включає в себе державне податкове планування, тобто податкове планування на макрорівні. Державне податкове планування відбувається при розробці плану державного бюджету на майбутній період. Головним при цьому є аналіз виконання бюджету за попередній період, аналіз витрат держави та розрахунок витратних статей бюджету на майбутній період. Виходячи з витратної частини розраховується й дохідна частина бюджету. В багатьох країнах світу з розвинутою ринковою економікою найбільшу частку в дохідній частині бюджету становлять податкові платежі. Втім, оскільки розгляд питання податкового планування на макрорівні не входить до завдань нашого дослідження, детально охарактеризуємо особливості податкового планування на мікрорівні.

Треба зауважити, що велике значення для впровадження заходів податкового планування на підприємстві має формування принципів його здійснення, адже на їх підставі розробляється методика податкового планування. Ю. Іванов вважає, що принципи податкового планування потрібно класифікувати на загальні і спеціальні. До загальних належать принципи й методи, характерні для системи планування на підприємстві в цілому та для податкового планування як її складової,

¹² Іванов Ю.Б. та ін. Проблеми податкового регулювання і планування податкових платежів: Наук. вид. / Ю.Б. Іванов, О.М. Тищенко, К.В. Давискиба, В.В. Карпова, Л.М. Карпов, І.А. Серова; за заг. ред. Ю.Б. Іванова. — Х.: ХНЕУ, 2006. — С. 140.

до спеціальних — принципи й методи, що використовуються лише в податковому плануванні¹³.

За основу класифікації загальних принципів податкового планування Ю. Іванов узяв принципи планування, визначені Р. Акоффом¹⁴ і А. Файолем¹⁵. Так, принцип єдності (системності) полягає в тому, що податкове планування має системний характер. Це означає, по-перше, що податкові плани мають бути взаємопов'язані й скоординовані з бюджетами підприємства (бюджетом виробництва, продажу, витрат і збуту та ін.); по-друге, що податкові плани окремих підрозділів підприємства слід пов'язати і скоординувати із загальним податковим планом підприємства. Крім того, податкове планування на підприємстві має ґрунтуватися на принципах безперервності, гнучкості й точності. До спеціальних принципів податкового планування він відносить принципи законності, комплексності, оптимального співвідношення ризику й вигід, перспективності, альтернативності та натуральності.

Є. Чернолівський розглядає правові принципи податкового планування. При цьому заслуговує на увагу принцип презумпції невинності платника податків. Платник податків вважається невинним у здійсненні податкового правопорушення, доки його вина не доведена в передбаченому законом порядку та не встановлена рішенням, що набрало чинності¹⁶.

На основі запропонованих фахівцями принципів при використанні методів податкового планування на мікрорівні відбувається законна оптимізація податкових платежів. У податковому плануванні застосовуються методи, що дають змогу спрогнозувати, розрахувати податкові платежі за альтернативними варіантами обліку господарської діяльності та вибрати оптимальний варіант оподаткування, дослідженням яких займалися багато вітчизняних і зарубіжних фахівців, зокрема Ю. Іванов, А. Горбунов, А. Єлісеєв, О. Кірш та ін. Вважаємо за коректне включати до методів податкового планування як окремі податкові схеми (прийоми), так і систему прийомів, що використовується в податковому плануванні, оскільки термін “метод” визначається як прийом або система прийомів, що застосовуються в якій-небудь діяльності. Втім, із огляду на значну кількість схем оптимізації податкових платежів, до методів доцільно відносити систематизовані прийоми (схеми). На практиці методи податкового планування поділяють на загальні й спеціальні¹⁷. Більшість фахівців до спеціальних методів податкового планування зараховують методи оптимізації шляхом “договору з контрагентом, заміни відносин, розподілу відносин,

¹³ Іванов Ю.Б. та ін. Зазнач. праця. — С. 147.

¹⁴ Акофф Р.Л. Планирование будущего корпорации / Пер. с англ. В.А. Бирюкова, М.М. Крейсберга. — М.: Сирин, 2002. — 256 с.

¹⁵ Файоль А. и др. Управление — это наука и искусство / А. Файоль, Г. Эмерсон, Ф. Тейлор, Г. Форд. — М.: Республика, 1992. — 352 с.

¹⁶ Чернолівський Є.О. Поняття, правові основи та правові принципи податкового планування // Вісник господарського судочинства. — 2007. — № 6. — С. 73.

¹⁷ Великий тлумачний словник української мови / Уклад. і гол. ред. В.Т. Бусел. — К.; Ірпінь: ВТФ “Перун”, 2004. — С. 522.

відстрочення податкового платежу, прямого скорочення об'єкта оподаткування, офшорів, пільгового підприємства, використання пільг і звільнень, списання товарів, які вже не плануються для використання в господарській діяльності¹⁸, довгострокового контракту як засобу оптимізації податків¹⁹. Інші автори доповнюють цю групу методами делегування податкової відповідальності підприємству-сателіту, прийняття облікової політики з максимальним використанням наданих можливостей для зниження розміру податкових платежів, формування податкового поля (включає перелік податків, що підлягають сплаті суб'єктом господарювання), а також вигідні маневри зі звичайними цінами, вибір форми діяльності, правильне укладання договорів.

До загальних методів податкового планування фахівці включають такі: розрахунково-аналітичний, нормативний, мікробалансів, графоаналітичних залежностей, матрично-балансовий, статистичні, економіко-математичного моделювання.

Дослідивши теоретичне і практичне значення методів податкового планування, ми дійшли висновку, що спеціальні методи податкового планування застосовуються на стадії розробки й вибору альтернативних варіантів оподаткування. Розрахунково-аналітичний і нормативний методи використовуються при аналізі податкового поля підприємства та розрахунку податкових платежів за альтернативними варіантами оподаткування. Загальні методи є практичними, адже саме вони забезпечують розрахунок результатів при використанні спеціальних методів. Слід зауважити, що підбір спеціальних методів здійснюється залежно від виду (типології) податкового планування. За результатами проведеного аналізу визначається ефективність кожного з підібраних варіантів оподаткування (з допомогою методів мікробалансів, графоаналітичних залежностей, матрично-балансового, статистичних або економіко-математичного моделювання) та вибирається оптимальний варіант.

Зрозуміло, що податкове планування потребує чіткості й поетапності його реалізації. Досягнення будь-яких цілей і завдань на підприємстві не можлива без чіткого визначення кроків, які полегшать і допоможуть досягти бажаного результату. Тому, проаналізувавши та визначивши основні принципи й методи податкового планування на мікрорівні, доцільно сформувані етапи його реалізації. Окремі автори індивідуально визначають необхідність того чи іншого етапу, доцільність його розробки як для стратегічного, так і для тактичного податкового планування або пропонують їх комбінувати.

А. Крисоватий і А. Кізіма пропонують здійснювати податкове планування на підприємстві у 13 етапів, починаючи з визначення мети й завдань підприємницької діяльності та закінчуючи оцінкою ефективності реалізації податкового планування на мікрорівні²⁰.

¹⁸ Тимофеева Л. Як списати товари, які ми уже не плануємо використовувати у господарській діяльності // Податкове планування. — 2010. — № 4. — С. 31—33.

¹⁹ Підлужний М. Довгостроковий контракт як засіб оптимізації податків // Податкове планування. — 2010. — № 1-2. — С. 29—33.

²⁰ Крисоватий А.І., Кізіма А.Я. Податковий менеджмент: Навч. посіб. — Т.: Карт-бланш, 2004. — 304 с.

Для кращого розуміння реалізації досліджуваного процесу на мікрорівні Т. Козенкова пропонує розмежування етапів стратегічного й оперативного податкового планування. Оперативне податкове планування є більш практичним, тому автор акцентує увагу суб'єктів підприємницької діяльності на розрахунку, аналізі та управлінні базами оподаткування за різними групами податків. Також необхідно провести аналіз визначених законодавством податкових пільг та оцінити ефективність їх застосування²¹.

Підсумовуючи викладене, доходимо таких висновків. По-перше, при визначенні податкового планування застосовується два концептуальних підходи: 1) під податковим плануванням розуміють процес планування підприємством податкових платежів на майбутній період; 2) увага зосереджується на такій складовій податкового планування на підприємстві, як оптимізація податкових платежів.

По-друге, податкове планування на мікрорівні можна охарактеризувати як організацію підприємницької діяльності платника податків у оптимальний, із податкової точки зору, спосіб, а також підбір і застосування методів, що допоможуть оптимізувати податкові обов'язки підприємства правомірними засобами.

По-третє, поняття податкового планування й ухилення від сплати податків чітко розмежовуються за критерієм законності, тому їх ототожнення є не лише некоректним, а й неприпустимим.

По-четверте, податкове планування у практичному значенні використовується на корпоративному рівні, а на макрорівні — планування й адміністрування податкових надходжень.

По-п'яте, для оптимізації податкових платежів (із метою ефективного фінансового управління) підприємство може використовувати як загальні, так і спеціальні методи.

По-шосте, ефективність податкового планування залежить від використання науково обґрунтованих загальних і спеціальних принципів його організації.

²¹ Козенкова Т.А. Налоговое планирование на предприятии. — М.: АиН, 1999. — С. 54.